

Autor

Joan Bellès i Sallent

El present article tracta de la presència del receptor en el text, presència que es deu a la voluntat de l'emissor de personalitzar el seu missatge envers un destinatari concret. El tracte personalitzat permet destacar l'estatus social de l'interlocutor, establir o mantenir la seva imatge, assenyalar un determinat grau de distanciament o apropament, abonar un determinat tipus de relació... Tot un seguit d'efectes comunicatius molt útils a l'hora de relacionar les habilitats comunicatives amb les lingüístiques. Aquest article és el segon de la sèrie relacionada amb l'estudi textual Tipotext.

Un personatge de Blasco Ibáñez solia començar les seves intervencions amb un *Per si el vent hi sent, diré al vent...* i deixava anar les seves tirades de consells i reflexions. Parlar al vent pot ser una bella imatge, però tothom sap que és una bella mentida. Ningú no parla al vent. Tampoc aquell vell de la novel·la: era una manera de retreure que no l'escoltaven prou.

D'ençà que els lingüistes i semiòlegs començaren a analitzar l'estructura bàsica d'un acte de comunicació, tots han coincidit a assenyalar el receptor com un dels seus components essencials i, doncs, imprescindible. Ara bé, en un acte de comunicació lingüística el receptor pot ser present o no en el text, i pot ser-hi de maneres molt diferents, tant des del punt de vista quantitatiu com qualitatiu. Això depèn en última instància de l'emissor, que és qui gestiona el text.

Quan el receptor és present en el text, sobretot si hi és d'una manera personalitzada, potser fóra més adequat anomenar-lo *destinatari*, ja que hi ha una intencionalitat molt més marcada per part de l'emissor. El que hem dit fins ara pot quedar il·lustrat amb un exemple, que és una nota informativa de la suspensió d'un concert. La primera part de la nota diu així:

[1a] *El recital de la soprano X.X. ha quedat suspès per indisposició de la cantant.*

No cal insistir que el text no hauria estat redactat sense comptar amb uns receptors. Ho seran de manera efectiva tots els qui llegeixin la nota, i amb efectes perlocutius molt diversos. Els receptors més afectats (probablement destinataris en la ment de l'emissor) seran, naturalment, els qui volien anar al concert. Ara, cap d'aquests receptors no és present en aquesta part del text. Però la nota continua així:

[1b] *Podeu retornar les entrades a les taquilles del teatre, on us serà abonat íntegrament el seu import.*

En aquesta segona part el receptor hi és present mitjançant la 2a persona del plural del verb *podeu* i del pronom *us*. En fer-lo pre-

sent, l'emissor l'ha personalitzat i, per altres elements del text, n'ha perfilat la identitat: els destinataris principals eren els qui ja tenien les entrades per al concert. Però, a més, com exposarem després àmpliament, ha establert un tipus de relació mitjançant el tractament: les formes gramaticals esmentades poden respondre a un tractament *de vos* o *de tu* en plural, però exclouen el tractament *de vostè*.

Aquest article no pretén presentar uns coneixements teòrics complets sobre el paper textual del receptor, sinó tan sols unes idees bàsiques de cara a una proposta d'activitats didàctiques amb la intenció de proporcionar als alumnes i als professors unes pautes per a la solució d'aquells problemes més habituals que solen sorgir en el maneig textual del receptor.

En la mateixa línia que l'article de Maria Grau, *A propòsit de la subjectivitat*, publicat en el número anterior d'aquesta revista i centrat en l'emissor, aquestes activitats tenen com a punt de partida l'estudi que duem a terme des del Gabinet de Didàctica de la Direcció General de Política Lingüística, adreçat a l'elaboració d'una tipologia de textos catalans de no-ficció.

Amb la presència del receptor en el text, amb la intensitat d'aquesta presència i amb diferents matisos qualitatius, l'emissor realitza una sèrie d'operacions comunicatives, entre les quals podem esmentar com a principals les següents:

- Connectar amb el receptor.
- Establir el grau d'apropament o de distanciament.
- Fixar les relacions d'estatus, que poden ser d'igualtat, de superioritat o d'inferioritat.
- Destacar el rol social del receptor i els rols de relació interpersonal, que normalment ajuden a perfilar l'estatus.
- Cercar l'efectivitat del missatge, sobretot en aquelles funcions que impliquen més el receptor, com la conativa i la interlocutiva.
- Conservar o deteriorar la imatge del receptor (i de retop es conserva o es deteriora la de l'emissor).

Hem dit que l'emissor, com a gestor del text, és qui determina el grau de presència del receptor (que pot ser grau zero) i qui

tria la manera concreta de fer-lo present, però, si bé és materialment i moralment lliure de fer-ho com vulgui, no ho és des del punt de vista lingüísticocomunicatiu ja que el tenor personal que estableix amb el receptor afecta directament l'adequació i la coherència del text.¹

Els condicionants que pesen sobre l'emissor en la manera de manejar textualment el receptor no provenen únicament de la personalitat d'aquest, sinó de molts altres factors, com del fet que l'intercanvi comunicatiu tingui un caràcter individual, social o institucional, o bé del gènere textual. Així, per exemple, en el gènere «carta» és gairebé imprescindible la presència del receptor en el text, si més no en l'encapçalament i el comiat.

Abans de presentar les activitats, vegem unes quantes frases que poden exemplificar la presència del receptor en el text:

- [2] *Les claus són darrere la porta.*
- [3] *Trobaràs les claus darrere la porta.*
- [4] *Mare, on són les claus?*
- [5] *Les claus les deus tenir tu.*
- [6] *Jo no les tinc les claus, amor meu.*
- [7] *Té, les claus.*
- [8] *Oblidem el que ha passat i siguem amics com abans.*
- [9] *El respectable públic em dirà si m'equivoco.*
- [10] *Hola, com estem de gana?*
- [11] *Compte, que ve un revolt!*
- [12] *Oi que fa més fred avui?*

La frase [2] pot ser un exemple d'absència del receptor en el text. Tot i ser part essencial de l'acte de comunicació, sobretot si el missatge de l'enunciat té un destinatari concret, no hi ha cap element lingüístic que el denoti ni el connoti. En canvi, totes les altres frases contenen algun element lingüístic que d'alguna manera va lligat al receptor i el fa present en el text.

El missatge de [3] pot ser molt semblant al de [2], però el receptor és present en l'enunciat mitjançant la segona persona del verb, com passa també en [7] i en [5], que, a més, conté un pronom personal fort de segona persona.

En [4] i en [6] l'emissor ha fet present el receptor mitjançant un element lexical, en el primer cas un vocatiu que designa el receptor pel seu rol respecte a l'emissor, i en el segon una floreta que expressa una relació d'afecte.

En la resta d'exemples la presència del receptor pot semblar menys evident, però, tanmateix, hi és. Així, en [8] el plural de la

primera persona del verb és un plural que inclou necessàriament l'emissor i el receptor. Fixem-nos que, en canvi, el plural del verb de [10] no té el mateix valor, ja que no enclou l'emissor, sinó que constitueix una forma d'apropament al receptor i equival a una segona persona.

La frase de [9] conté una fórmula de cortesia que evita d'adreçar-se directament al receptor i el substitueix per un referent de tercera persona, però que el designa inequívocament.

Les frases de [11] i [12] contenen respectivament una interpel·lació al receptor mitjançant una interjecció, *compte!*, i una fórmula col·loquial, *oi que?*, que indica complicitat amb el receptor.

En llegir els exemples anteriors, hom pot veure que l'emissor pot fer que el receptor sigui present en el seu text de maneres diferents i amb una intensitat vària; unes vegades vol remarcar molt aquesta presència i altres vegades sembla que vulgui difuminar-la. Això ens permet de parlar, a grans trets, d'una presència patent i d'una presència matisada del receptor en el text (vegeu quadre 1).

Quadre 1. Trets de presència patent del receptor

1. Pronoms forts de segona persona.
2. Altres formes gramaticals de segona persona: terminacions verbals, pronoms i adjectius possessius, pronoms febles.
3. Fórmules de tractament solemne.
4. Tractament pel nom, càrrec o rol.

Els elements lingüístics de les dues primeres files tenen valor díctic i porten inherent una de les tres formes de tractament personal que hi ha en català, que s'exclouen entre elles: *de tu*, *de vós* i *de vostè*. Hi ha, tanmateix, unes formes plurals que, si no van acompanyades d'un altre indicador, constitueixen un tractament inespecífic: tant poden ser un tractament *de vós*, com un tractament *de tu* respecte a diversos receptors, per exemple, *Feu-vos mirar la pressió periòdicament*.

Els elements de les dues darreres files tenen valor lexical i, en principi, són compatibles amb qualsevol dels tres tractaments personals ja esmentats, que repetim en el quadre 2.

Al costat d'aquestes formes que fan present el receptor de manera patent n'hi ha d'altres que ho fan d'una manera més tè-

Quadre 2. Formes de tractament personal

1. De tu
2. De vós
3. De vostè
4. Tractament inespecífic

nue, però no menys real, i solen portar algun matís d'afecte o de cortesia. Així, quan l'orador diu *I ara el respectable públic em permetrà...* en lloc de dir *I ara em permetreu*, o quan el pare diu a la filla petita *I ara la nena es menjarà tota la sopa.*, en lloc de dir *I ara et menjaràs tota la sopa*.

També es fa present el receptor, si bé en aquest cas és més aviat un receptor fictici, quan l'emissor particularitza en una segona persona una afirmació d'abast general, com en la frase *Avui dia si vols trobar feina has de...*, o quan utilitza la segona persona en lloc de la primera, per exemple quan diu *Després de treballar arribes a casa i ho trobes tot per fer*, referint-se a ell mateix. Encara que les formes gramaticals emprades són les mateixes que solen indicar una presència patent, tenen un valor diferent, ja que el receptor no se sent concernit directament.

Un altre recurs per fer present el receptor és l'ús de la primera persona del plural amb valor inclusiu, és a dir, que inclou l'emissor i el receptor,² com en la frase *Ens trobarem davant de l'estació*, en concretar una cita (vegeu quadre 3).

També fan present el receptor en el text, sovint d'una manera patent, aquells elements d'ordre semàntic que constitueixen interpel·lacions al receptor, com les interjeccions conatives, els insults, les salutacions o les expressions que impliquen complicitat. Aquests trets poden anar sols o combinar entre ells, com en *Apa, reinal!* i a vegades es combinen amb el tractament pel

nom, el càrrec o el rol, com en *Hola, pare!* o en *D'acord, Sr. director* (vegeu quadre 4).

El conjunt de recursos per fer present l'emissor que hem presentat en els quadres i el conjunt d'oracions que hem proposat com a exemples poden ser un material suficient per muntar algunes activitats a l'aula. Aquestes haurien d'estar pensades amb tres objectius fonamentals, que afecten directament l'adequació del text:

- Ajudar a resoldre els dubtes que hom pugui tenir sobre el grau i les formes amb què cal fer present el receptor en el text segons les situacions comunicatives.
- Ajudar a corregir els errors més habituals en el tractament del receptor, sigui per ignorància sigui per uns hàbits viciats.
- Ajudar a enriquir l'ús dels recursos que ofereix la llengua per al tractament del receptor de cara a millorar l'efectivitat del missatge i les relacions interpersonals.

No cal dir que totes les activitats han de respondre a les necessitats específiques del grup d'aprenentatge, però ens sembla que els tres punts anteriors engloben la majoria d'aquestes necessitats. Segurament tots hem tingut els nostres dubtes sobre el tractament que hem de donar a una persona en l'encapçalament d'una carta: li direm amic, col·lega, senyor, client, col·laborador, Pere? I després, quin adjectiu hi afegirem: ben·volgut, distingit, estimat, egregi? També és possible que a l'aula hom tingui grups d'aprenents joves o que no siguin catalanoparlants d'origen alguns dels quals desconeguin el tractament de vós o no sàpiguen utilitzar-lo. També és freqüent trobar persones, de qualsevol edat i condició, que en un text escrit barregen el tractament de tu i el de vostè. Com també haurem pogut observar que en determinats sectors de la població i alguns programes de la TV hi ha persones que, pel que sembla, només saben tractar de tu i que allò que hem anomenat *tractament pel nom, càrrec o rol* ho redueixen sempre a una sola forma: *tio/tia*. A part la correcció o incorrecció, el que preocupa és la pobresa de recursos.

Els tipus d'activitats que es poden fer sobre aquest tema són diversos, tant de llenguatge oral com escrit. A continuació n'insinuem unes quantes:

1. Detectar en un text tots els trets de presència del receptor i classificar-los segons les llistes donades.

2. Manipular un text mirant d'eliminar-ne tots els trets de presència del receptor i dir quins efectes han produït aquests can-

Quadre 3. Formes de presència matisada del receptor

1. Difuminació de la 2a persona per la 3a.
2. Particularització en una 2a persona d'un referent de 3a d'àmbit general.
3. Projecció de l'emissor en una 2a persona.
4. Formes d'apropament en 1a persona del plural que enclouen l'emissor i el receptor.

Quadre 4. Interpel·lacions al receptor

1. Interjeccions i altres expressions conatives.
2. Insults i floretes.
3. Vocatius, salutacions i comiats.
4. Frases o expressions que indiquen complicitat, aproximació o distanciament.

vis des del punt de vista comunicatiu i des del punt de vista de l'adequació del text.

3. Manipular un text introduint-hi el màxim de trets de presència del receptor i dir quins efectes han produït aquests canvis des del punt de vista comunicatiu.

4. Manipular un text en què hi hagi diversos trets de presència del receptor i canviar-ne les formes de tractament personal (un sol canvi o bé dos) i analitzar si s'observa algun canvi en el tipus de relació interpersonal.

5. Fer cercar als alumnes mostres de textos amb tractament de tu, de vós i de vostè. Escriure el perfil de l'emissor i del receptor i el tipus de relació interpersonal que hi ha entre ells.

6. Fer cercar als alumnes mostres de textos amb algun(s) altre(s) dels trets de presència del receptor ressenyats a les llistes. L'exercici pot tenir graus de complexitat molt diversos. També es pot diversificar i fer que cada alumne s'especialitzi en un tret determinat.

7. Fer completar un text en què s'han deixat en blanc els pronoms, les terminacions verbals i els adjectius de segona persona. Cal deixar en el text alguna pista sobre el tractament personal que han d'emprar o bé especificar-ho prèviament.

8. Es poden fer altres exercicis semblants a l'anterior deixant en blanc espais destinats a tractaments pel nom, càrrec o rol, o bé destinats a insults o floretes, i donar les llistes dels mots amb què poden omplir els blancs. Pot ser adient fer una justificació de la tria.

9. En forma de joc, fer a l'aula un diàleg entre dues persones sobre un tema acordat prèviament en què l'objectiu sigui evitar les formes de presència del receptor. Per cada una que aparegui es paga simbòlicament una penyora. Per això cada interlocutor mira de posar paranys per fer caure l'altre. L'objectiu és fer palès que en un determinat tipus

de textos és difícil eludir la presència del receptor en el text. L'exercici es pot fer simultàniament per grups de quatre persones en què dues parlen i les altres dues fiscalitzen.

10. Produir a l'aula textos orals monologats en què es practiquin els tractaments personals de tu, de vós i de vostè.

11. Produir a l'aula textos orals dialogats en què es practiqui cadascuna de les tres formes de tractament personal, sigui de manera recíproca, sigui de manera no recíproca. Cal definir prèviament les situacions comunicatives i els rols socials dels dos interlocutors.

12. La mateixa activitat es pot fer encara més complexa muntant una conversa amb més de dues persones en què intervinguin els tres tipus de tractament personal.

13. Elaborar textos escrits en què es practiquin els tres tipus de tractament personal i el tractament pel nom, càrrec o rol. El gènere carta és molt adequat per a aquesta activitat.

14. Elaborar textos escrits en què es practiquin les formes de presència matisada del receptor.

15. Produir textos breus d'índole diversa (missatges al contestador automàtic, notes que acompanyen la tramesa d'un objecte o d'un document per correu electrònic, avisos que es deixen a un familiar, etc.) en què es practiqui alguna o algunes de les formes d'interpel·lació al receptor.

Segur que la perspicàcia de cada lector sabrà trobar-ne moltes més i combinar algunes de les que hem insinuat; únicament hem pretès estimular la imaginació.

Per tal de concretar la manera com es poden identificar i utilitzar en el text algunes de les formes de presència del receptor, oferim un text amb unes propostes d'exercicis en les quals es combinen algunes de les activitats que hem enumerat abans.

Anàlisi i manipulació d'un text quant a les formes de presència del receptor

Objectiu: saber identificar els elements amb què l'emissor fa present el receptor en el text i analitzar els efectes comunicatius que produeixen.

El text següent és una nota escrita per a la responsable d'un equip de treball. L'emissor i el receptor tenen una edat semblant i treballen junts des de fa temps.

Rosa, he fet aquest esbós d'activitats. No les he numerades. Posa-les, si et serveixen, en

l'ordre que vulguis. N'hi he posat cinc perquè puguis triar, si és que amb tres o quatre n'hi ha prou.

Si et sembla millor posar-n'hi d'altres i traspasar-ne alguna d'aquestes a una altra unitat on hi escaigui millor... tu mateixa.

Espero que hagi millorat del constipat.

Ens en sortirem!

Joan

1. Indiqueu tots els elements de presència del receptor en el text, bo i separant aquells trets que denoten una presència patent i una presència matisada.

RESPOSTA ORIENTATIVA: De presència patent: el tractament pel nom, tots els pronoms i les terminacions verbals de 2a persona del singular; de presència difuminada: el plural de *ens en sortirem*. Aquesta frase, a més, pot indicar una complicitat.

2. Digueu quin és el tractament personal que l'emissor ha donat al receptor i si els estatus respectius són semblants o molt diferents.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Tractament de tu. Estatus semblants.

3. Torneu a escriure el text mirant d'eliminar les marques de presència del receptor que pugueu.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Modificació o eliminació dels mateixos trets assenyalats en la qüestió 1.

4. Expliqueu quins són els efectes que aquests canvis han produït en el to del text i de quina manera afecten la relació entre l'emissor i el receptor.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Les respostes poden remarcar que el text resulta menys personalitzat, que l'emissor resta més distanciat o que potser han variat les funcions comunicatives (segons els canvis que s'hagin fet).

5. Indiqueu si hi ha algun tret de presència del receptor que heu considerat que no podíeu eliminar o que us ha estat més difícil d'eliminar. Expliqueu per què.

RESPOSTA ORIENTATIVA: És possible que algú no hagi eliminat el tractament pel nom, *Rosa*, perquè això podria crear dubtes sobre qui és el destinatari del missatge. També pot haver estat difícil de canviar la frase *Ens en sortirem*, perquè les formes de 1a persona del plural inclouen alhora l'emissor i el receptor.

6. Imagineu que entre l'emissor i el receptor d'aquest text hi ha unes relacions de rol o d'estatus que requereixen el tracte de vós. Torneu a escriure el text fent-hi tots els canvis que calgui.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Canvi de totes les formes de 2a persona del singular per les corresponents de 2a del plural i del pronom *tu* per *vós*. És possible que hagi estat canviat el tractament pel nom.

7. Feu el mateix que a l'exercici anterior però donant al receptor el tractament de vostè.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Canvi de totes les formes de 2a persona del singular per les corresponents de 3a del singular i del pronom *tu* per *vostè*. És possible que hagi estat canviat el tractament pel nom.

8. Indiqueu quins dels elements de presència de l'emissor marcats en el primer exercici no han variat en canviar el tractament personal.

RESPOSTA ORIENTATIVA: És possible conservar el tractament pel nom. *Ens en sortirem* resta intacte perquè les formes de presència que conté són de presència matisada i no impliquen tractament.

9. Escriuiu novament el text introduint-hi noves marques de presència del receptor, sobretot marques de presència matisada i d'interpel·lació al receptor. Introduïu-n'hi tantes com sigui possible, mentre en resulti un text acceptable. Expliqueu si amb aquests canvis el text té un to diferent.

RESPOSTA ORIENTATIVA: Les opcions poden ser molt diverses. El nou to del text depèn dels canvis introduïts; no és el mateix haver-hi introduïts insults que floretes.

L'objectiu d'aquests exercicis és de caire eminentment pràctic, ja que s'encaminen a perfeccionar l'habilitat de saber utilitzar uns determinats recursos lingüístics. Això no exclou, sinó ben al contrari, que serveixin també per refermar i enriquir algunes idees del pla teòric que serveix de marc per a l'ensenyament de la llengua des del punt de vista comunicatiu.³ Probablement, per exemple, ajudaran el discent a veure amb més claredat que el receptor és un element integrant de la situació comunicativa, o a descobrir que el receptor, com a tal, és un producte de la ment de l'emissor, un ésser virtual, en funció del qual l'emissor revesteix el seu missatge amb una forma lingüística determinada.

3. Diversos aspectes d'aquest marc teòric són tractats en el llibre de la Direcció General de Política Lingüística: ARTIGAS, Rosa (coord.); BEL·LÉS, Joan; GRAU, Maria; LLORET, Montserrat. *Habilitats comunicatives. Una reflexió sobre els usos lingüístics*. Vic: Eumo Editorial, 1999.

Notes

1. Sobre la importància del destinatari en la construcció del text, vegeu MILLÁN, M., «La incidència del destinatari en el text», dins CAMPS, A. (coord.), *Context i aprenentatge de la llengua escrita*. Barcelona: Barcanova, 1994.
2. Sobre els diversos valors dels plurals dels pronoms personals, vegeu BEL·LÉS, J., «Vers un ensenyament dels pronoms personals des del punt de vista comunicatiu», dins *Llengua i ensenyament. Actes de les Jornades. Barcelona, del 7 al 10 de setembre de 1992*. Vic: Eumo Editorial, 1994, p. 153-162.